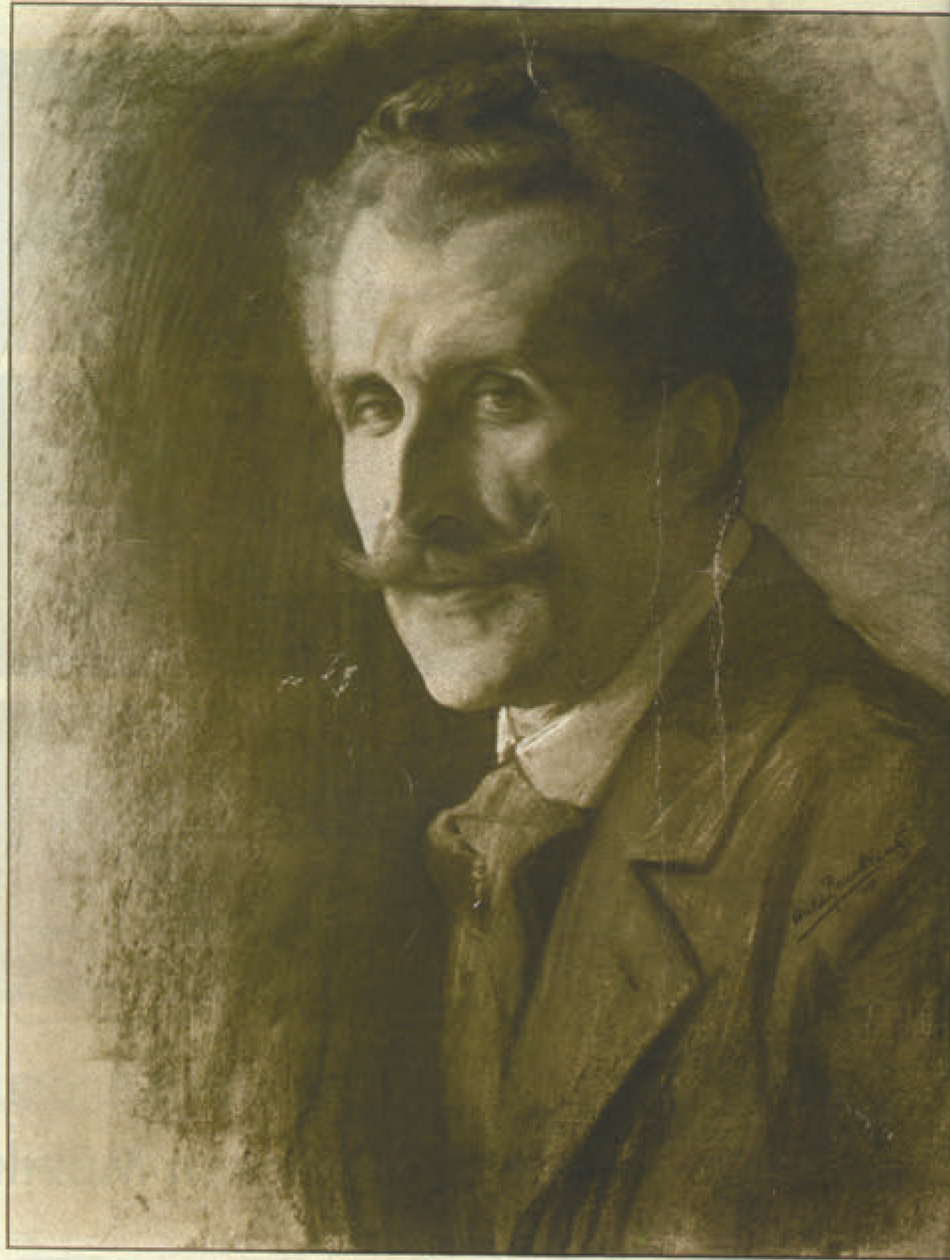
Efsanevi piyanistten İstanbul'da ders alan Della Sudda Bey'in üzerindeki sis perdesi aralanıyor

Liszt'in öğrencisinin öğrencisiyle bir öğleden sonra

Geçen sayımızda kapsamlı biçimde tanıttığımız Donizetti Paşa biyografisi, müzik tarihimizin saklı kalmış kişiliklerinden birinin daha ortaya çıkmasına vesile oldu. Kendisinden "centilmen, bir İstanbul beyefendisinin oğlu" diye bahsedilen Della Sudda Bey'in adı, söz konusu kitapta, Franz Liszt'in öğrencisi olarak geçiyordu. Hocasının adını görünce heyecanlanan, Cevad Memduh Altar'ın halen hayatta olan eşi Zeynep Altar, Della Sudda Bey'i anlatmak isteğiyle, kitabın yazarıyla temas kurdu. Bırakalım da hikâyenin gerisini EMRE ARACI anlatsın.

Geçenlerde Cevad Memduh Altar'ın kızı İnci Kut'tan anlamlı bir e-posta aldım. Doksan yaşını geçmiş olan annesi Zeynep Altar hanımefendi benim Donizetti Paşa kitabımı okurken bazı satırların altını çizmek ihtiyacını duymuş ve bana önemli bir hususta mesaj iletmek istemiş. Doğrusu gelen havadis beni de hayrete düşürdü. Kitabımın 167. sayfasında bir zamanlar Franz Liszt'in Della Sudda Bey adında Osmanlı tebâsından bir öğrenciye ders verdiğini ve bu kişinin mevcudiyetine ilk olarak onun bir başka öğrencisi, Amerikalı Carl Lachmund'un İngilizce yayımlanan hatıralarında rastgeldiğimi kaleme almıştım.

Francesco Della Sudda'nın 1929 bayramında Cevad Memduh Altar'a imzaladığı portresi (Cevad Memduh Altar Arşivi).

Kendisinden "centilmen, bir İstanbul beyefendisinin oğlu" diye bahsedilen Della Suda, Liszt'ten 1880'li yılların başında bir süre ders almış. Lachmund'un aktardıklarına göre Della Sudda, Liszt ile çalışmaya başlamadan önce meşhur pedagoglardan Theodor Leschetizky (1830-1915) ve Theodor Kullak'ın (1818-1882) öğrencisi olmuş. Girişken ve cana yakın bir kişiliğe sahipmiş. Mal, mülk konularında ise biraz titizmiş. Piyanoyu iyi, ancak kendisine bir hedef çizmeden çalmakta olduğunu yine bize Lachmund aktarmakta. 12 Mayıs 1882 günkü derslerinde kendisi Liszt'e, Chopin'in ***Barkarol'***unu iyi bir yorumla çalmış, ancak üstad çalış şeklini dörtnala giden bir Westphalia atına benzetmiş. 8 Eylül gecesi de Della Sudda'nın Liszt şerefine muhteşem bir akşam yemeği verdiğini öğreniyoruz. Demek ki, Lachmund'un aktardığı kadar da eli sıkı birisi değil.

Ancak ne yazık ki Liszt'in bu esrarengiz Osmanlı öğrencisi hakkında elimdeki bilgiler sadece bundan ibaret idi. Ta ki İnci Kut'un e-postası bana ulaşıncaya kadar. Meğer annesi Zeynep Altar 1928'den 1933'e kadar Della Sudda'nın İstanbul'da piyano öğrencisi olmuş. Kitabımda da hocasının adını görünce haklı olarak heyecanlanmış ve benimle irtibata geçmiş.

Diplomat bir aileden gelen Zeynep Hanım İstanbul'da doğmuş. Kardeşi ise tanınmış büyükelçilerden Settar İksel. Babaları Sefa Feyzi Bey'in 1913-14 yıllarında Tahran Büyükelçiliği'nde müsteşarlık görevi sırasında aile İran'da bulunmuş. Ne yazık ki bu sırada anneleri Şadiye Hanım'ı tifodan kaybetmişler. Sefa Bey daha sonra Romanya'ya tayin olmuş ve burada iki yıl süreyle "Tuna Delegesi" olarak görev yapmış. Küçük Zeynep piyano derslerine 5-6 yaşlarında Bükreş'te gittiği Alman okulunda başlamış ve ardından Türkiye'ye dönüşlerinde Madam Rafael adında Ermeni bir hocayla çalışmaya devam etmiş.

1919 yılında baba Sefa Bey dışişlerinden ahbabı olan İsmail Memduh (Altar) Bey'in kızı Meliha Hanım ile evlenmiş. Zeynep'in üvey annesi konumuna gelen, ama kendisine her zaman abla olarak hitap ettiği Meliha Hanım aynı zamanda meşhur müzik tarihçimiz Cevad Memduh Altar'ın da ablası. Böylelikle bir evlilikten enteresan bir şekilde ikinci bir evliliğin de tohumları atılmış. Zeynep Hanım 1933 yılında Cevad Memduh Bey ile evlendiğinde bir yerde üvey dayısı ile hayatını birleştirmiş.

İstanbul'da bir süre Macar Hegyei'den de piyano dersleri alan Zeynep Hanım 1925'te Başkonsolos olarak tayin edilen İsmail Memduh Bey ile birlikte Anvers'e gitmiş ve orada liseye devam ederken bir yandan da Institut Beethoven'de piyano dersleri almış. 1927 yılında İstanbul'a dönüşlerinde ise Notre Dame de Sion Lisesi'ne kaydolmuş. İşte meşhur Della Sudda ile birlikte çalıştığı 1928'den evlendiği 1933 senesine kadar olan devre böyle başlamış. Zeynep Hanım'ın Della Sudda ile derslere başlamasında onunla hâlihazırda çalışmış olan Tahran Sefiri Asım Bey'in kızı Sabahat Hanım'ın tavsiyesi etken olmuş. Hatta Della Sudda'dan üvey annesi Meliha Hanım bile bir süre ders almış.

Liszt'in öğrencisinin öğrencisi piyanist Zeynep Altar ile ben de geçtiğimiz Ocak ayında Göztepe'deki dairesinde ilk defa tanıştım. Sadece böylesine enteresan bir bağdan ötürü değil, esasında merhum eşi Cevad Memduh Altar'la birlikte Cumhuriyet'in müzik tarihçesini birebir yaşadığı için Zeynep Hanım ile tanışmak ve kendisinden birbirinden ilginç anekdotlar dinlemek, benim açımdan son derece heyecan verici oldu.

Zeynep Hanım, Della Sudda ile derslerini çok iyi hatırlıyor. Piyanist Della Suda, Zeynep Hanım'ın aktardığına göre Sultan II. Abdülhamid'in eczacıbaşısı Faik Paşa olarak bilinen Giorgio Della Sudda'nın oğlu. Her hafta, ders için onun Beyoğlu'ndaki Galatasaray Hamamı'nın bulunduğu sokaktan girildiğinde sağdaki yokuşun başında bulunan evine gidermiş. Burası aynı zamanda bugün dahi Faik Paşa'nın adını taşıyan yokuşun başı oluyor. Konuşmamız sırasında Faik Paşa Yokuşu ortaya çıkmasa da aldığım notlara göre sonradan haritaya baktığımda tarif edilen yerin buraya denk düşmesi hakikaten etkileyici.

Hiç evlenmemiş olan Della Sudda buradaki müstakil evinde Dandigin adındaki uşağı ile yaşarmış. Zeynep Hanım evin hep loş ve karanlık olduğunu hatırlıyor. Son derece mütevazı bir insan olan Della Sudda, Liszt'in talebesi olduğundan çok sık bahsetmezmiş. Della Sudda, Zeynep Hanım'ın bilhassa Chopin icrasını beğendiği için ona "Chopine" diye isim takmış. Onu da çok severmiş ki padişahın annesine hediye ettiği altın bir kolyeyi daha sonra bir hatıra maiyetinde evlenirken Zeynep Hanım'a hediye etmiş. Maneviyat değeri çok yüksek olan bu kolye bugün hâlâ ailede bulunuyor.

Zeynep Hanım, Cevad Memduh Altar ile evleninceye kadar derslere devam etmiş ve daha sonra eşinin Ankara'daki görevinden ötürü İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya yerleşmiş. Kısa süre sonra Della Sudda da zaten vefat etmiş. Zeynep Hanım bir de hocasının bir vals bestelediğini ve notasını da kendisine hediye ettiğini hatırlıyor. Kapağında da onun profilden bir portresi bulunmaktaymış. Ama bu nota ne yazık ki bugün ortada yok. Ancak İnci Hanım daha sonra gayet düzgün ve bilinçli bir şekilde korunmuş olan aile arşivlerinde Della Sudda'nın babasına imzaladığı 1900 yılında yapılmış bir portresinden çekilmiş fotoğrafını tespit etti ve bu sayede ***Andante*** dergisinde bu görsel ilk defa yayımlanıyor. Francesco Della Sudda'nın Cevad Altar'a ithafı da pek anlamlı: ***"Sevgili meslekdaşım Cevat Bey'e hatira-i meveddet, Bayram 1929"***. Doğrusu o devirleri bu büyük kişilerden bizzat dinlemeyi çok arzu ederdim.

İşte bu heyecandan yola çıkarak ben de Faik Paşa Yokuşu'na gittim, ama aileden Faik Paşa Apartmanı adında bir bina dışında bir hatıraya rastlamadım. Yolda meşhur piyano akordörü Cardella'nın mağazasını gördüm ve içeri girdim. Cardella ne de çok bizim eve gelerek piyanomuzu akord etmişti... Bugün el değiştiren mağazada piyanolar hâlâ var ama burası daha çok eski eşya satan bir dükkân halini almış. İki büyük sütunlu, ihtişamlı lobisi ve freskoları solmuş tavanında artık sadece yok olmuş bir medeniyetin izlerini görüyorsunuz.

Zeynep Altar, 1940'ların sonlarına doğru yapılan ve Saip imzasını taşıyan portresinin önünde.
Sağındaki büstü ise Zühtü Müridoğlu tarafından 1932'de yapılmış.

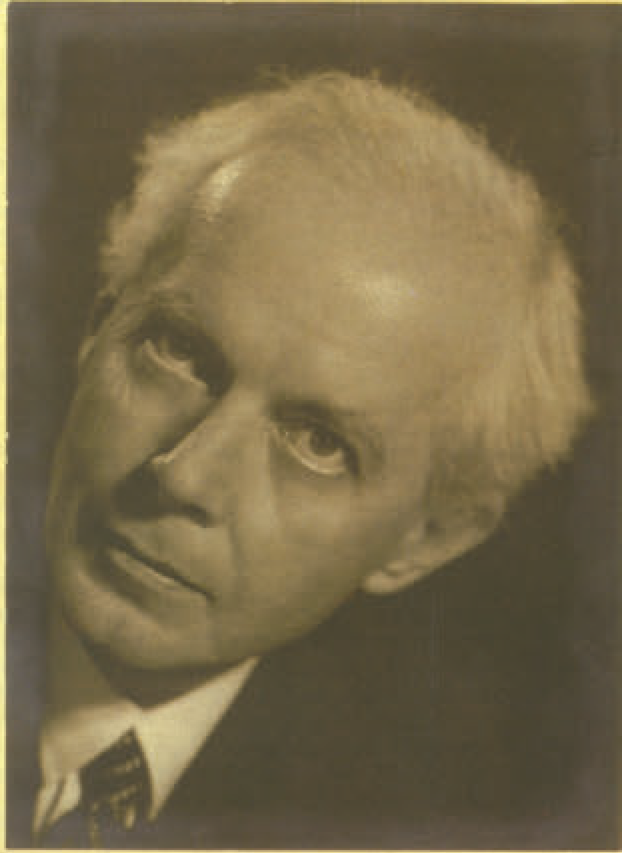
DELLA SUDDA'NIN İZİNİN PEŞİNDE

Faik Paşa ailesine gelince; tarihimizde baba oğul iki eczacı Faik Paşa bulunmakta. Biri Francesco Della Sudda'nın babası, diğeri ise dedesi. Onunla aynı adı taşıyan dedesi Francesco Della Sudda 1814'te bugün Yunanistan'a dâhil olan Syra adasında fakir bir aileye doğmuş. 1844'te asker eczacı olarak Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olmuş. Sarayın başeczacısı olarak 1855 yılında paşa unvanını almış ve Faik Paşa olarak kendisine hitap edilir olmuş.

Daha sonra aileye mensup başka Della Sudda'lar da Beyoğlu'nda eczaneler açmışlar. Faik Paşa'nın oğlu Giorgio Della Sudda (1835-1913) da babasının mesleğini devam ettirmiş. Paris'te eğitim görmüş. O da tarihimize Faik Paşa olarak girmiş. Birinci Faik Paşa 1866'da vefat edince Donizetti Paşa'nın da gömülü olduğu Elmadağ'daki St. Esprit Katedrali'nin mahzenine defnedilmiş. Bugün buradaki lahdinin üstünde bulunan mermer büstü ka-

ranlık dehlizin derinliklerine bakıyor. Büst, Altar'ların arşivinde çıkan torun Della Sudda portresine de büyük benzerlik gösteriyor. Zira piyanist Della Sudda'nın izini sürerken bu mahzeni tekrar ziyaret ettim, ancak ne yazık ki ona ait hiçbir belge burada da çıkmadı. Son durak olarak Feriköy'deki Latin Katolik mezarlığına gittim. Bütün belgelerin gayet titizlikle korunduğu arşivde bir hayli taramanın ardından nihayet piyanist Della Sudda'ya ait bir kayıt karşıma çıktı. Ama içim de burkuldu.

Faik oğlu Francesco Della Sudda 11 Kasım 1940 tarihinde vefat etmiş. Vefatını tespit eden doktorun imzasını taşıyan kâğıt, mezarlıktaki kayıt defterinde o günkü haliyle bugün de duruyor. Adresi ise Zeynep Hanım'ın bana tarif ettiği gibi, "Faik Paşa Yokuşu, 4 numara." Della Sudda burada 81 yaşında kimsesiz bir insan olarak ölmüş. Cenazesi Beyoğlu'ndaki St. Antuan Kilisesi'nden kalkmış ve Feriköy Mezarlığı'nda 5 senelik bir kira parseline gömülmüş. Burada yatanların ne kemiklerinin yeri belli, ne de mezar taşları mevcut. Dolayısıyla Mozart'ın kaderine ortak çıkmış bir yerde, o portrede gülümseyen bu eski İstanbul beyefendisi müzik insanı... Bu topraklardan çıkma, Liszt, Kullak ve Leschetizky'nin öğrencisi olmuş ve bugün onu pek çok anekdotu ile hatırlamamız gerekirken işte Della Sudda Bey'in, belki bir zamanlar çok şatafatlı geçmiş, ama sonradan hüzünlü ve hâlâ tam anlamıyla bilinmeyen hayat hikâyesinden birkaç kesit. O da, doksan küsur yaşında, hâlâ kitap okuyan bilinçli ve kadirşinas eski bir öğrencisi sayesinde ortaya çıkıyor...

Béla Bartók'un Cevad Memduh Altar'a 27 Kasım 1936 tarihinde Ankara'da hatıra olarak imzaladığı fotoğrafı (Cevad Memduh Altar Arşivi).

Altarlar Hindemithler ile birlikte Orman Çiftliği'nde. Sağdan Sola: Paul Hindemith, çiftlikteki Hayvanat Bahçesi'nin kurucu uzmanı Necdet Pençe, Zeynep Altar, Bayan Hindemith ve Cevad Memduh Altar (Cevad Memduh Altar Arşivi).

ALTAR ÇİFTİNİN ANKARA YILLARI

Zeynep Altar daha sonra biraz da kendisinin ve eşi Cevad Memduh Bey'in Ankara yıllarından bahsetti bana. Onlar da aynı derecede etkileyici. Hindemith'in eşi ile birlikte piyano-şan düetleri veya meşhur şef Ernst Praetorius idaresinde Ankara'da seslendirdiği Grieg ve Çaykovski piyano konçertoları. Carl Ebert'in davetiyle Glyndebourne'u ziyaretler. Strasbourg'da bir konserde Albert Schweitzer'i görmeleri. *"O sırada Cevad yerinden fırladı. Çok severdi Schweitzer'i"* diyor Zeynep Hanım ve sözüne şöyle devam ediyor: *"Gitti elini sıktı. Ona 'Albert Schweitzer ile mi teşerrüf ediyorum?' dedi. O da 'teşerrüf etmiyorsunuz, ama o benim' dedi. Böylesine alçakgönüllü bir insan... Tam konser salonundan çıkmak üzereydik ki, Schweitzer geri döndü, Cevad'ın yanına geldi ve şöyle dedi: 'Benim babam tüccardı, kimseyle senet imzalamazdı, sadece elini sıkar 'Türk sözü veriyorum' derdi. Türkler gerçekten böyle sözlerine inanılır insanlar mıdır?'"*

Merhum Cevad Altar'ın tarihi yaşamak sevgisini, onun tarihe dokunmak ve sahip olmak heyecanında da hissettim. Bu hissi çok iyi bildiğim için saygı duydum. Zira İnci Hanım yanıma bir dosya ile geldi. Altar'ın hayatında topladığı orijinal belgelerden sadece bazıları. Sayfalar açıldıkça onun değer verdiği değerler de gözümüzün önünde geçip gidiyordu: Liszt, Meyerbeer, Clara Schumann, Gounod, George Sand imzalı orijinal mektup ve belgeler, Manuel de Falla'nın 1921 tarihli bir kartpostalı; Siegfried Wagner'in Praetorius'a imzaladığı fotoğrafı; Avusturya'nın eski Ankara büyükelçisi ve Dışişleri Bakanı Erich Bielka'nın 1953 yılında Altar'a hediye etmiş olduğu Richard Strauss imzası. Bartók'un kendisine imzaladığı ve ***Andante***'de orijinal ithafı da gösterir haliyle ilk defa yayımlanan fotoğrafı ve Hindemith'le birlikte çekilen resimler, günümüzün perspektifinden ayrı bir değer taşıyor.

Sonradan anladım ki Francesco Della Sudda benim Altar'ların evindeki o manevi zenginliği anlayıp takdir edebilmem için tarih içerisinden gelen zarif bir mazeret olmuştu. Centilmen İstanbul beyefendisi bir piyano hocasının izinden Cumhuriyet'in önemli bir müzik ailesini bizzat keşfetmiştim. Bu ülke canlı mirasının farkında olamadan nasıl her gün yok olmakta olan tarihini yazabilir? Francesco Della Sudda'nın 1929 bayramında Cevat Bey'e "bir ömür boyu hatıra" olarak verdiği resmi işte bir ömür ötesinde siz okurlarıma ulaşıyor. Dilerim bu hikâyenin devamı ülkemizde ne yazık ki az da olsa bu bilince sahip insanların karşılıksız yardımları ile devam edecek. Arzu ederseniz biz tekrar 1929 bayramına dönelim... A

ANDANTE ÖNERİYOR

Emre Aracı
Donizetti Paşa
Yapı Kredi Yayınları, İstanbul

Koral Çalgan
Liszt'in İstanbul Konserleri
Müzik Ansiklopedisi Yayınları, İstanbul